

Enige opmerkingen over neushoorns en penisstaafjes in Zuidoost- Azië.

G.J. Winkelhorst

SUMMARY

The penis of rhinoceroses possesses extruding *corpora cavernosa*, that, in the case *Dicerorhinus sumatrensis*, resemble a transverse bar. Male Dayaks from Borneo (Indonesia) had the habit of penetrating the glans penis with a traverse "stick" made of various materials. The two phenomena are supposed to be interrelated, Dayak males imitating the penile morphology of the rhinoceros.

In onderstaand artikel worden de natuurlijke "dwarsstaaf" (palang, noot 1) aan de neushoornpenis en het kunstmatige menselijke penisstaafje besproken. Vervolgens wordt een historisch overzicht van het onderzoek naar de penisstaafjes gegeven. Tenslotte volgt een exposé over de diverse verklaringen van het gebruik van penisstaafjes door de mens, onder andere in relatie tot de natuurlijke uitsteeksels van de neushoornpenis.

Voor de laatste jaren stuit men in vaak semi-wetenschappelijke publicaties op de veronderstelling dat het gebruik van diverse Dajakstammen in Borneo (noot 2) om - naar wordt aangenomen ter verhoging van het sexueel genot van de vrouw - de penis te doorboren en aldaar een staafje doorheen te steken, een imitatie is van de penis van de Sumatraanse neushoorn (MACDONALD, 1982; O'HANLON, 1984; ZACH en MULLER, 1988; BRADLEY MARTIN, 1988).

Indien men de neushoorn soorten vergelijkt, blijken zowel de Afrikaanse als de Aziatische bullen "uitsteeksels" (vleugels) aan hun penis te hebben. Deze vleugels (*Processus glandis*) zijn zwellichamen (*Corpora Cavernosa*), die in rusttoestand plat op de huid van de penis liggen, maar in geërecteerde toestand gaan uitstaan.

De Afrikaanse puntlipneushoorn (*Diceros bicornis*) heeft twee driehoekig gevormde vleugels aan elke zijde van de penis. De Afrikaanse breedlipneushoorn (*Ceratotherium simum*) heeft twee langwerpige vleugels aan elke zijde, maar kleiner dan die van de puntlipneushoorn. De Indische (*Rhinoceros unicornis*) en de Javaanse neushoorn (*Rhinoceros sondaicus*) hebben aan elke zijde van de penis een soort richel in plaats van vleugels. De Sumatraanse neushoorn (*Dicerorhinus sumatrensis*) heeft de grootste vleugels, die als het ware uit één aanhechtingspunt op de penis ontspruiten (fig. 1.) (ROOKMAAKER, 1983; FORBES, 1881; KUIPER en

SCHNEIDER, 1940; CAVE, 1964; van STRIEN, 1974).

De Dajaks in Borneo waren als gevolg van hun verleden als neushoornjagers natuurlijk bekend met de vreemdsoortige vorm van de penis van de Sumatraanse neushoorn (de ondersoort *Dicerorhinus sumatrensis harrissoni* die nu in Borneo nog maar zeldzaam voorkomt)(fig. 2 en 3).

Zoals men op de afbeeldingen 1 en 4 kan zien, zou men de beide vleugels aan de penis van de Sumatraanse neushoorn, indien ze gaan uitstaan, als één dwarsbalkje (staafje) kunnen beschouwen.

De eerder genoemde, vaak semi-wetenschappelijke, publicaties die stellen dat een penisstaafje mogelijk een imitatie van een neushoornpenis is, baseren zich mijns inziens alle op een artikel van Tom HARRISSON (1956).

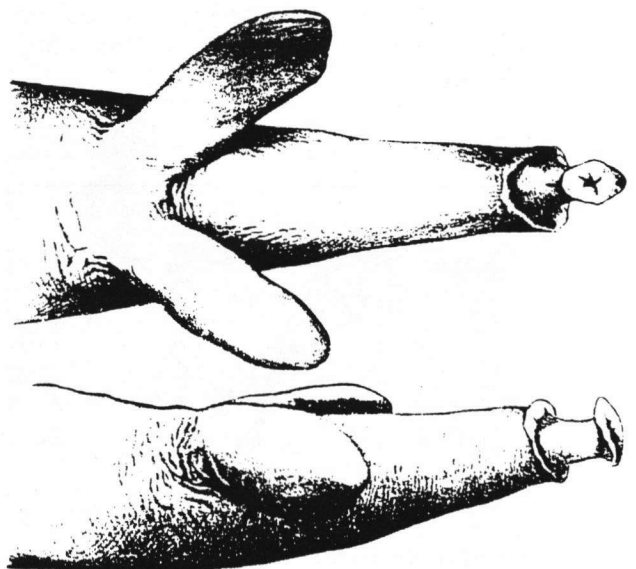

fig. 1:De penis van de Sumatraanseneushoorn (*Dicerorhinus sumatrensis*). (uit: FORBES, 1881)

In dit artikel constateert Harrison, dat het merkwaardig is, dat de inheemse bevolking van Borneo ondanks de astronomische bedragen die andere Aziatische volken voor neushoorn delen betalen, daarvoor zelf weinig belangstelling toont. Dit correspondeert echter volgens Harrison met de zwakke positie die Borneo's meest indrukwekkende dier in de plaatselijke mythologie, symbolisme en bijgeloof inneemt. Zelfs wanneer de neushoorn in verhalen voorkomt is het bijna altijd als "tweede troef", in plaats van de niet-inheemse olifant.

Slechts voor de neushoornpenis hebben veel bewoners van Borneo een speciaal soort respect, vanwege de palang of dwarsbalk. Wat hiermee bedoeld wordt, legt Harrison uit aan de hand van twee voorwerpen uit de collectie van het Sarawak Museum te Kuching waar hij destijds conservator was:

"Een van de tentoonstellingsstukken die zeer veel belangstelling krijgen in ons museum is de palang. Dat is een buis of staaf van bamboe, been, hardhout, etc., waarmee het uiteinde van de penis wordt doorboord bij veel stammen in de binnenlanden, hoofdzakelijk bij de Indonesische Kenja, maar ook bij veel andere de laatste tijd breidt de gewoonte zich zelfs uit onder de Kelabits in het bergland. Aan beide uiteinden van dit staafje kunnen knoppen, punten of zelfs mesjes van passend materiaal bevestigd zijn. Sommige mannen hebben twee palangs, haaks op elkaar, door de top van de penis. De functie van dit voorwerp is, oppervlakkig gesproken, het verhogen van het sexuele genot van de vrouwen, doordat de binnenzijde van de vagina wordt geprikkeld en gerekt. Naar mijn ervaring is het daarvoor zeer geschikt.

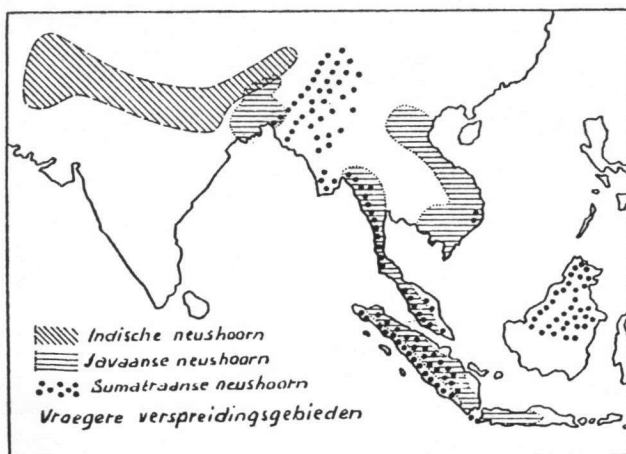

fig. 2: Vroegere verspreidingsgebieden van de Aziatische neushoorns. (uit: SCHENKEL 1971)

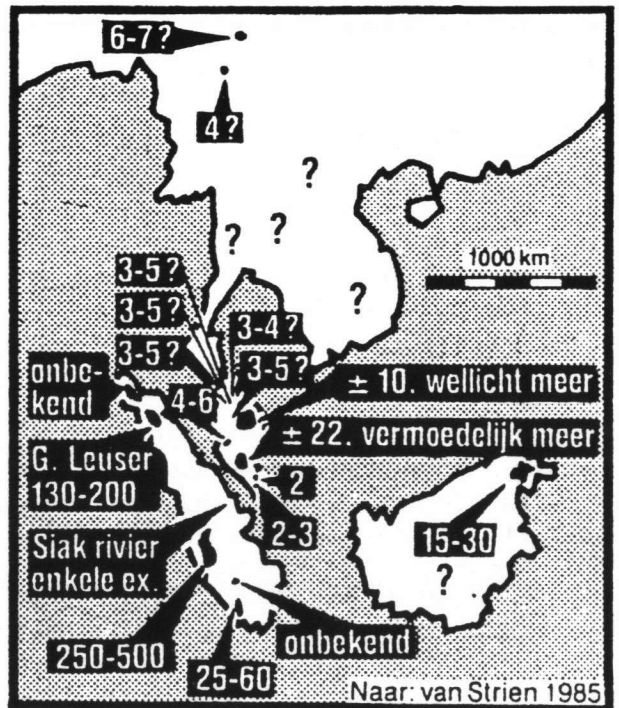

fig. 3: Verspreiding van de Sumatraanse neushoorn. (uit: VAN STRIEN, 1985)

Wij kennen ook de "natuurlijke" palang, die daarnaast (d.w.z. in het Sarawak Museum, red.) te zien is. Dit is de penis van een neushoorn uit Borneo. In natuurlijke staat heeft dit machtige onderdeel van zijn anatomie tien centimeter onder de top een dergelijk soort dwarsstang, die ongeveer vijf centimeter uitsteekt aan weerszijden. In erectie wordt dat ook vrij stijf en dan heeft het veel weg van de menselijke palang. Het exemplaar dat in ons museum te zien is, hebben wij voorzien van een hardhouten stokje (om de erectie te handhaven.) In deze vorm behoorden dergelijke zaken tot de esoterica van "longhouses" in de binnenlanden, samen met heilige stenen, kralen, eigenaardige tanden en andere tovermiddelen, die voornamelijk gebruikt worden voor vruchtbaarheidsceremoniën en bij het koppensnellen" (fig. 4 en 6 en ook fig. 5).

Harrison geeft verder in overweging dat de associatie zoals hierboven genoemd, debet is aan een bescheiden plaats van de neushoorn in, bijvoorbeeld, de Dajak mythologie, etc.

Het tentoonstellen van penisstaafjes is vrij uniek. In Rotterdam zijn tijdens de neushoortentoonstelling in het Natuurmuseum diverse penisstaafjes te zien, evenals een neushoornpenis (hoewel niet die van een Sumatraanse neushoorn (Borneo) maar van

een *Diceros bicornis* (Afrika).

Normaal gesproken krijgt men penisstaafjes in Nederland zelden te zien, keurig opgeborgen als ze zijn in de depots van de musea. Het was al in 1596, dat Jan Huyghen van Linschoten over een soortgelijke penisvergroter als het penisstaafje schreef in zijn "Itinerario, Voyage ofte Schipvaert naar Oost ofte Portugaels Indiën":

"Ook dragen de mannen in Burma een bel, sommige twee aan hun mannelijkheid, ter grote van een okernoot, bevestigd tussen huid en vlees. Ik heb zulke bellen uit Indië meegebracht, en ik heb ze aan Paludanus gegeven, bij wie men ze kan bekijken."

Deze Paludanus, stadsgeneesheer te Enkhuzen, bezat een rariteitenkabinet, dat in die stad een grote bezienswaardigheid vormde. Het was wellicht in deze collectie dat men in Europa voor het eerst een met een penisstaafje te vergelijken voorwerp te zien

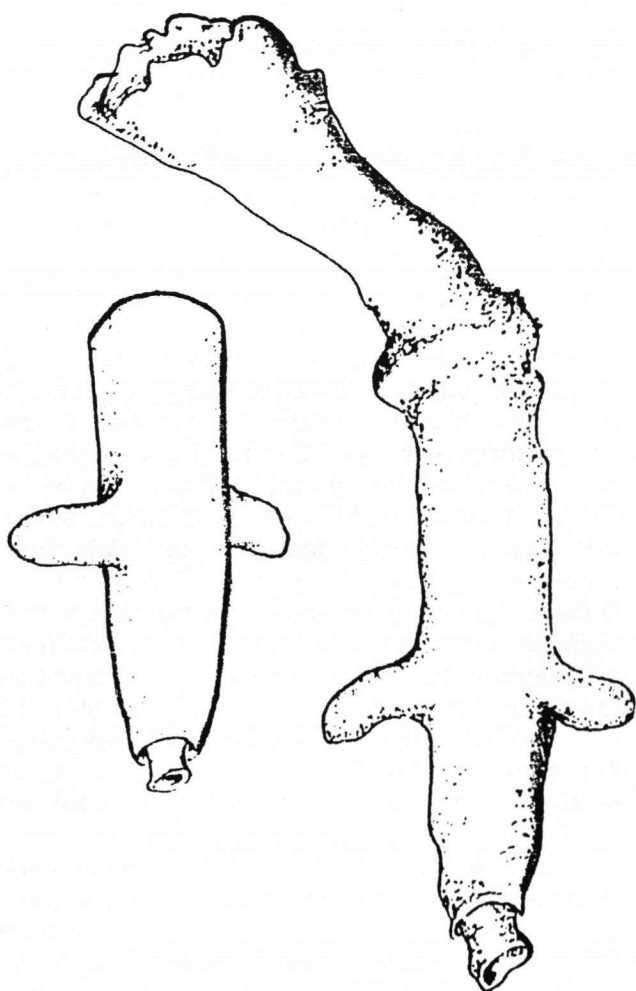

fig. 4: Rhinoceros penissen van Borneo.
(uit: HARRISSON, 1956)

kreeg. Een weer andere vorm van een penisvergroter was, zoals de Catalogus vermeldt, te zien tijdens de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling (Afd. Ned. Kol.) in 1883 te Amsterdam. Onder nr.278, Voorwerpen voor bijzondere gebruiken en spelen bij de Bataks (Sumatra), staan twee stuks persimbraen (steentjes als penisvergroter) beschreven. Bij wijze van uitzondering wordt de explicatie nota bene in het Latijn gegeven.

Dezelfde Victoriaanse preutsheid en tijdgeest zou zelfs het gedegen onderzoek dat in de tweede helft van de 19de eeuw op gang kwam, parten spelen. Naast glasheldere beschrijvingen, die nog steeds niets aan waarde hebben ingeboet, komt veel onzin voor in versluiserde bewoordingen over de voor Zuidoost-Azië zo kenmerkende gewoonte om door middel van mutilatie met voorwerpen de penis te willen vergroten.

Om de van Borneo bekende penisstaafjes te kunnen duiden, dient men ze in een breder perspectief te plaatsen. In Zuidoost-Azië komen bij verschillende volken vormen van penisvergroting voor (BROWN *et al.*, 1988). Voorbeelden daarvan zijn metalen klokjes (belletjes) die in de de huid van de penis bevestigd worden, bekend van Birma, Thailand en het Maleise schiereiland. Koningen stonden als eerbewijs wel eens een gedragen penisklokje af; beschrijvingen dateren van $\pm 1400-1700$.

Inplaats van klokjes komen ook kogeltjes of ander rond materiaal voor (schelp, metaal, steen, mogelijk ook juwelen, 10-20 stuks, van 5 mm middellijn). In Sulawesi worden deze kanduku genoemd.

De Bataks in Sumatra daarentegen gebruikten juist voorwerpen die niet rond en bol waren, maar onregelmatig gevormd. Ze maakten wonden in hun penis en lieten daar steentjes ingroeien die persimbraen of ook wel bungkal worden genoemd. Beschrijvingen zijn bekend uit de 19de en het begin van de 20ste eeuw.

Verder dient de metalen stervormige ring, sakra, genoemd te worden, met in het midden een staafje. Vooral afkomstig uit de Z. Filippijnen, kennen we beschrijvingen van de 16de eeuw tot vroeg in de 18de eeuw; daarna veel minder tot heden.

Verreweg de belangrijkste vorm, die zelfs hedentendage nog voorkomt en dan vooral in Borneo (al raakt ook deze traditie langzamerhand in onbruik), zijn de reeds genoemde penisstaafjes. Vaak voorzien van een knop of kogel of anderszins gevormde uiteinden, die van het penisstaafje verwijderd kunnen worden, resp. roteren. De staafjes worden

van alle soorten materiaal gemaakt, kostbare (goud, zilver, koper etc.) zowel als zeer eenvoudige (ijzer, hout, been, etc.). Als uiteinden kunnen dienen; schijfjes, munten, kwastjes, kralen, hoornen knopjes, korallen, etc. Soms is de palang een dun hulsje, waarin een ander staafje gestoken kan worden, dat daarin ronddraait. De meest gebruikte benaming op Borneo luidt palang, op Sulawesi taledo en ook kambiona. Van Borneo zijn beschrijvingen van de 19de eeuw tot heden bekend; van Sulawesi van de 16de tot in de 20ste eeuw, evenals van de Filippijnen; zie afb. 6. Als aanvulling kan nog gezegd worden dat de penisdoorboring zonder enigerlei ceremonie geschiedt. De jongeman (over de leeftijd bestaan verschillende interpretaties) gaat in een koude rivier zitten tot zijn penis zeer klein geworden is. Daarna drukt men met een klem van bamboe, katiputan genaamd, waarin twee stuurgaatjes zitten, de glanspenis (eikel) bloedledig. De doorboring, meestal horizontaal net boven de urethra en soms zelfs daar dwars doorheen, vindt plaats met een naald, selong, waarna een voorlopige palang aangebracht kan worden om de wond open te houden.

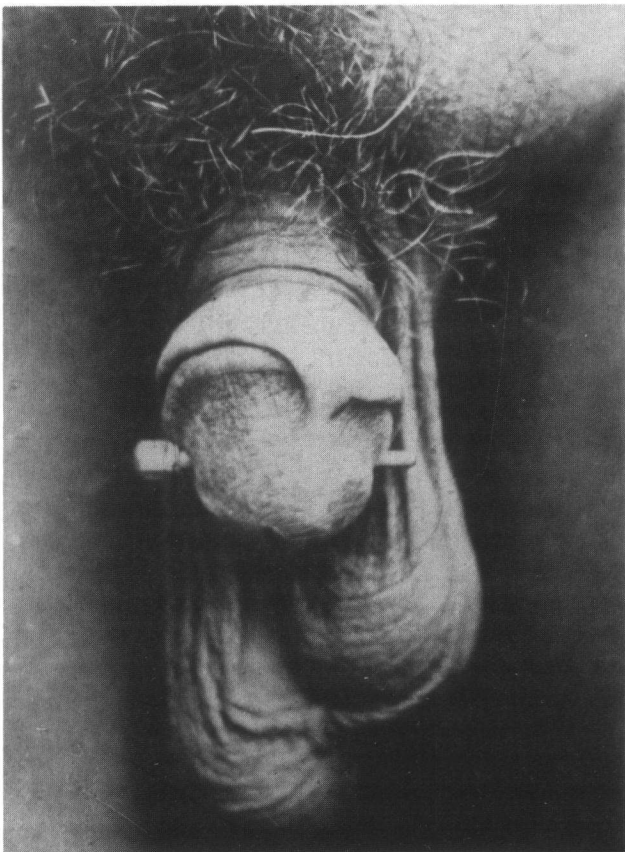

fig. 5: Batang-Loepas Dajak (W. Borneo) met palang. Foto: Coll. Tropenmuseum Amsterdam (K.I.T.)

Nu volgt een summiere chronologische opsomming van literatuurgegevens over deze penisvergroters. De nadruk ligt op de perforatio glandis penis.

Reeds de Kama Sutra (VATSYAYANA ± 4de eeuw, diverse vertalingen, zie BROWN, *et al.*, 1988) bericht over de penisvergroter, al wordt niet duidelijk of als oorsprong Zuid-India of juist Zuidoost-Azië bedoeld wordt.

PIGAFETTA, medereiziger (1515-1522) van Magelhaes, schreef over het penisstaafje (Filippijnen): "omdat hunne vrouwen het zoo begeren", terwijl Thomas CANDISH (1588) en Olivier VAN NOORT (1600) een andere reden opgeven, namelijk: "ter voorkoming van pederastie".

Een vergelijkbare verklaring, namelijk sodomie, geeft ook de eerder geciteerde Jan Huyghen VAN LINSCHOTEN (1596) voor de penisklokjes in Birma die, volgens hem, een wondermooi geluid voortbrengen.

VON DEWALL (1855) verbaast zich niet alleen over de Borneose palang, maar nog meer over de generaliteitsguldens als eindknopje aan elke zijde.

VON GAFFRON (1859) citeert een Dajakvrouw, die de palang met zout vergelijkt: "wat het ene is bij het eten, is het andere bij de coïtus".

Volgens PERELAER (1870) zou het Gouvernement aan Dajakhoofden zelfs dergelijke stiftjes in goud ten geschenke hebben gegeven.

MIKLUCHO-MACLAY (1876) noemt als lengte van de staafjes 4 cm, respectievelijk met versiering aan de uiteinden 5½ cm en een dikte van 2 mm. Volgens deze auteur bepalen de vrouwen van de Dajaks de uiteindelijke lengte en geven op symbolische wijze te kennen dat de man een palang moet nemen. Wil hij dat niet, dan kan ze zich laten scheiden.

WILKEN (1885), de grondlegger van de etnologie van Indonesië, zette alle beschikbare gegevens naast elkaar en komt tot zeer belangrijke en waardevolle interpretaties van de diverse penisvergroters. Ook constateert hij dat op reis of, bijvoorbeeld, tijdens het werk verschillende penisstaafjes gedragen worden.

NIEUWENHUIS (1900) schrijft over de penisdoorboring dat de genezing soms een maand duurt, maar geen bijzondere pijn veroorzaakt. Veel ongelukken schijnen niet voor te komen.

VON RÖMER (1913) geeft commentaar op een aantal Dajaktekeningen (o.a. met palang) en meent onder andere dat het wellicht een middel is om veel nageslacht te voorkomen.

GRUBAUER (1913) beschrijft een zwart kar-

bouwhoornen penisstaafje van Sulawesi, een taledo, met kegelvormige uiteinden van variërende grootte. De perforatie geschiedt hier achter de glanspenis in dorso-ventrale richting. Een dergelijk exemplaar is afgebeeld in fig. 6 (Sulawesi Toradja's van Ranté Pao, L 8, br knop 1,3; st 0,5 cm. Coll. Tropen Museum Amsterdam 1927 serienr. 351-2).

Volgens Grubauer zag het Gouvernement zich wegens de talrijke en soms zelfs dodelijke ongelukken genoodzaakt tot het uitvaardigen van verbodsbepalingen.

Eveneens afgebeeld in fig. 6 zijn twee soortgelijke penisstaafjes, zoals beschreven door KLEIWEG DE ZWAAN (1920). Deze uit een ijzeren pinnetje bestaande palang (W. Borneo, Batang-Loepar Dajaks) met uit gewei vervaardigde eindknoppen, die in de vorm van een kroon gesneden zijn, vormen ware pronkstukjes (L 4,5 cm; L knopje 0,75 cm; gr. diam. idem : Coll. Tropenmuseum Amsterdam 1919 serienr.: 81-6). Kleiweg de Zwaan noemt ze puntig en voorzien van scherpe kanten en kan zich niet voorstellen dat dit de vrouw genot zal verschaffen. Eerder is hij geneigd aan de penisstaafjes een of andere magische bedoeling toe te schrijven.

Ook SCHRIEKE *et al.* (1921) zijn van mening dat de oorsprong vermoedelijk ligt in de verminking van de sexuele organen (vergelijkbaar met het doorboren van oren, neus etc.).

Volgens MJÖBERG (1927) zou men de palangstaafjes kunnen vergelijken met onze lintjes en ridderorden.

In 1956 publiceert HARRISSON het eerder geciteerde neushoornartikel; het is vermoedelijk voor het eerst dat neushoornpenisuitsteeksels en palang naast elkaar ter sprake komen. In 1964 en 1966 schrijft hij nogmaals over de palang, echter geen woord over de neushoorn. Harrison behandelt niet alleen uitgebreid de geschreven bronnen die hij "light" noemt en waarbij hij gemakshalve de Nederlandstalige publicaties over het hoofd ziet, maar ook de zeer "rijke" gesproken folklore, de proto-historie van de palang (o.a. de Kayan-mythe over het ontstaan). Tevens veronderstelt hij onder andere machismo als motief.

SELTMAN (1975) legt een verband tussen de palang en godsdienstige gebruiken: oude tantrische riten op Java en Bali, bijvoorbeeld de Bima-cultus, een raadselachtige vermenging van hindoeïstische en animistische geloofsopvattingen en vruchtbaarheidsrituelen.

RICHARDS (1981) tenslotte, verklaart in het Iban (Dajak) - English woordenboek het woord palang en merkt tevens op dat de neushoorn een natuurlijke palang heeft.

Na uitgebreid literatuur onderzoek zouden alle verklaringen voor het gebruik van het penisstaafje (zoals ook te vinden in de zeer recente publicatie van BROWN *et al.*, 1988) aldus samengevat kunnen worden:

De meest algemeen voorkomende uitleg is dat de palang dient tot groter sexueel plezier van de vrouw. Dit wordt bevestigd door inheemse verklaringen en het bestaan van de Kayan-mythe in Borneo over het ontstaan van de palang als vrouwenbehager.

Deze verklaring zou stroken met de belangrijke autonome en gelijkwaardige positie die de vrouw in Zuidoost-Azië inneemt, ook bij de Dajaks (VAN EERDE *et al.*, 1921). In een dergelijk maatschappelijk bestel zal de man zich opmerkelijke opofferingen willen/moeten getroosten om de gunst van de vrouw te winnen, in dit geval het aanbrennen van een penisstaafje. Indien men deze gedeeltelijke verklaring van de palang door de traditionele positie van de Zuidoost-Aziatische vrouw projecteert op vergelijkbare gebruiken bij de omringende volken, bijvoorbeeld Melanesië,

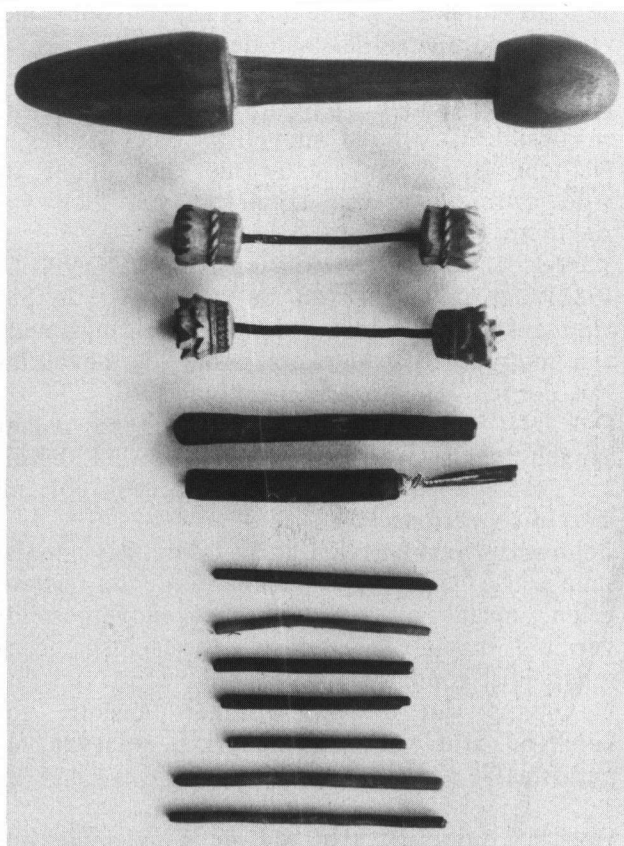

fig. 6: Palangs van Sulawesi (de bovenste) en Borneo (de andere exemplaren). Foto: Coll. Tropenmuseum Amsterdam (K.I.T.)

het Papoeagebruik van de peniskoker; Japan; China en in Australië de Aboriginals, blijkt deze opvatting staande gehouden te kunnen worden (BROWN *et al.*, 1988).

De palangbronnen zijn echter geheel verstoken van een vrouwelijke inbreng. De verklaringen zijn op één na afkomstig van mannen. Enige scepsis blijft derhalve geboden.

BROWN *et al.* (1988) constateren dat moderne westerse studies op het gebeid van seksuele fysiologie elkaar tegenspreken, hoewel er een speculatie is dat er bij seksuele activiteiten verband kan bestaan tussen pijn en genot.

Een volgende verklaring van het gebruik van penisstaafjes zou ook op verzoek van de vrouwen zijn, maar om een geheel andere reden en alleen de vroegste getuigenissen spreken hierover: "om de mannen van pederastie en sodomie af te houden" (WILKEN, 1885).

Soms wordt er een magische of religieuze uitleg aan gegeven, zoals de sakra op de Filippijnen. In Java stond ooit (15de eeuw) in de tempel van Sukuh een ongeveer twee meter hoge fallus, met vier kogels onder de eikel. Een dubbele palang? In Bali stelt men de pre-hindoe godheid Tintiya voor met vlamme uitsteeksels aan de penis.

Ook zou lichaamsmagie aan het gebruik ten grondslag kunnen liggen, zoals diverse lichaamsmutaties en mogelijk ook tatoeages. Wellicht is er een relatie met het onder de huid aanbrengen van amuletten om zich van ziekte en betovering te vrijwaren.

Verder is er de verklaring (MACDONALD, 1982) dat de vorm van de penis van de Sumatraanse neushoorn de verbeeldingskracht van avontuurlijke denkers onder de bevolking van Borneo geïnspireerd zou hebben.

Ook zou het zo kunnen zijn dat de palang aangebracht wordt als teken van het bereiken van de mannelijkheid; eventueel ook als masculien vertoon.

Zeldzame verklaringen zijn dat het penisstaafje de mannelijke seksualiteit zou betugelen, maar ook wordt het tegenovergestelde vermeld, namelijk dat ze de geslachtsgemeenschap juist zouden rekken.

De status van de palangdrager tenslotte zou bepalend zijn voor het materiaal waarvan het penisstaafje gemaakt wordt.

Het zal duidelijk zijn dat er naar aanleiding van het voorgaande een groot aantal vragen rijst waarvan het overgrote deel vooralsnog niet afdoend beantwoord kan worden. In dit kader is één vraag echter van bijzonder belang: kan het gebruik van penisstaafjes in verband gebracht worden met de uitstulping-

en die sommige aan Dajaks bekende dieren aan hun penis hebben, met als extreem voorbeeld de neushoorn? (In dit verband moet opgemerkt worden dat meer diersoorten uitstulpingen aan hun penis hebben, EBERHARD, 1985).

Wanneer men in de toekomst, al of niet op basis van nieuwe bevindingen een antwoord wil geven op deze vraag, zal, zo hoop ik duidelijk gemaakt te hebben, rekening gehouden moeten worden met ten eerste de belangrijke plaats die de neushoornpenis bij de Dajaks inneemt en ten tweede met de vraag wat de functie is van de uitsteeksels (zwellichamen) aan de buitenzijde van de neushoornpenis.

Op grond van de nu bestaande kennis met betrekking tot de uitsteeksels aan de neushoornpenis en die van de palang mag mijns inziens gesteld worden dat een samenhang tussen de menselijke palang en de neushoornpenis niet onmogelijk is.

Noten:

noot 1: De termen penisstaafje, palang en penisvergroter worden hier doorelkaar gebruikt.

noot 2: De naam Borneo wordt gebruikt omdat naast het Indonesische Kalimantan ook het vroegere Engelse gedeelte van Borneo bedoeld wordt (Sarawak).

LITERATUUR (in chronologische volgorde):

VATSYAYANA, 4de eeuw: Kama Sutra (diverse vertalingen 1897, 1922, 1957, 1963)

PIGAFETTA, A., 1519:

CANDISH, TH., 1588:

NOORT, O. VAN, 1600: zie onder WILKEN, 1885

HUYGEN VAN LINSCHOTEN, J., 1596: Een zestiende eeuwse Hollander in het verre Oosten en het hoge Noorden. A. van der Moer, Den Haag, 1979

DEWALL, H. VON, 1855: Aantekeningen omtrent de N.O. kust van Borneo. Tijdschr. v.d. Ind. Taal Land en Volkenk. IV. Batav. Gen. Kunst en Wetensch. Batavia.

GAFFRON, VON, 1859-60: Over menschen met staarten op Borneo. Natuurkundig tijdschrift v. Nederlandsch Indië XX

PERELAER, M.T.H., 1870: Ethnografische beschrijving der Dajaks. Zaltbommel.

MIKLUCHO-MACLAY, N. VON, 1876: Ueber die künstliche perforatis penis bei den Dajaks auf Borneo (+vervolg). Zeitschrift für Ethnologie. Organ der Berliner Gesellschaft für Anthr., Ethn. und Urgeschichte. 8.

FORBES, W.A., 1881: On the male generative organs of the Sumatran Rhinoceros. Transactions of the Zoological Society of London.

Catalogus der Afd. Ned. Kol. van de Intern. Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam, 1883. Groep 2. Leiden.

WILKEN, G.A., 1885: De besnijdenis bij de volken van den Indischen Archipel. Bijdragen tot de Taal en Volken k. van Ned. Indië 4de reeks X K.I.T.L.V. Den Haag.

NIEUWENHUIS, A.W., 1900: In Centraal Borneo. 2 delen. Leiden.

RÖMER, L.S.A.M. VON, 1913: Das leben eines Kajan. Zeichnungen von Ngo Ping. Intern. Archiv für Ethnographie. 21. Leiden.

GRUBAUER, A., 1913: Unter Kopfjägern in Central Celebes. Leipzig.

KLEIWEG de ZWAAN, J.P., 1920: Over de penisstaafjes der inlanders van den Indischen Arch. Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde. 64. 2de helft A. Amsterdam.

SCHREIKE e.a., B., 1921: Allerlei over de besnijdenis in den Ind. Arch. Tijdschr. voor Ind. Taal land en Volken k. LX+vervolg. Batov. Genootschap van kunsten en Wetenschappen. Afl. 5 en 6. Batavia/Den Haag.

EERDE e.a., van, J.C., 1921: De volken van Nederlandsch Indië. 2 delen. Amsterdam.

MJØBERG, E., 1927: Borneo, het land der kopensnellers. Zeist.

KUIPER, k. en SCHNEIDER, K.M., 1940: Zur Gestalt des Nashorn-Penis. Zoologischen Garten (NF) 12 (4)6.

HARRISSON, T., 1956: Rhinoceros in Borneo: and Traded to China. Sarawak Museum Journal. 7. II. December 1956. Kuching.

HARRISSON, T., 1964: The Palang "its History and Proto-History in W. Borneo and the Phill. Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society. 37. Singapore.

- CAVE, A.J.E., 1964: The processus glandis in the Rhinocerotidae. Proceedings of the Zoological Society of London. 143 (4).
- HARRISSON, T., 1966: The "Palang" II. Three further notes. Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society. 39. Singapore.
- APPELL, G.N., 1968: the penispin at the Peabody Museum, Harvard University. Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society. 41. Singapore.
- SCHENKEL, R., 1971: Operatie neushoorn (operasi Badak) Zwolle ± 1971? (kaartje).
- STRIEN, VAN, N.J., 1974: Dicerorhines sumatrensis (Fisher), the Sumatran or twohorned Asiatic rhinoceros. A study of literature. Mededelingen Landbouwhogeschool. Wageningen 74-16. (1974).
- SELTMANN, F., 1975: Palang and Pūjā. Tribus 24. Stuttgart.
- RICHARDS, A., 1981: An Iban-English Dictionary. Oxford.
- MACDONALD, D., 1982: Expedition to Borneo, The search for Proboscis monkeys and other creatures. London.
- ROOKMAKER, L.C., 1983: Bibliography of the Rhinoceros. An analysis of the Literature on the recent rhinoceroses in culture, history and biology. Rotterdam.
- O'HANLON, R., 1984: Into the heart of Borneo. Edinburgh.
- STRIEN, van., N.J., 1985: The sumatran Rhinoceros in the Gunung Leuser National Park, Sumatra. Indonesia; its Distribution, Ecology and Conservation. Wageningen. (kaartje).
- EBERHARD, W.G., 1985: Sexual selection and animal genitalia. Cambridge USA.
- ZACH, P., en MULLER, K., 1988: Indonesia, het 13.000 eilanden rijk. Haarlem.
- BROWN, D.E., EDWARDS, J.W., en MOORE, R.P., 1988: The Penis Inserts of South-east Asia. Berkeley.
- BRADLEY MARTIN, E.C., 1988: Neushoorns in het nauw. Zeist 1988 ?.

adres auteur:
 G.J. Winkelhorst
 Neptunus 12
 7122 XV Aalten